

Małgorzata Kita*

Wywiad w początkach swojej historii Zmiany w realizacji gatunku

Wywiad jest dziś praktyką komunikacyjną, a zarazem gatunkiem tekstu (typem tekstu) w mediach¹; wywiady są powielane – po stronie nadawcy (medialnego) i bezbłędnie rozpoznawane przez odbiorcę przekazu/medium². Ta właściwość dotyczy zwłaszcza dwóch aspektów: strukturalnego i pragmatycznego³. W ten sposób wywiad jest modelową realizacją Bachtinowskiej koncepcji gatunku mowy⁴,

* Prof. dr hab., Uniwersytet Śląski, Wydział Filologiczny, e-mail: malgorzata.kita@us.edu.pl

- 1 W artykule mowa o wywiadzie dziennikarskim/medialnym, dlatego pomijam inne użycia wywiadu i inne znaczenia słowa.
- 2 Literatura dotycząca wywiadu jest obszerna, dlatego wymieniam tylko ujęcia monograficzne odnoszące się do wywiadu w różnych mediach: M. Kita, *Wywiad prasowy. Język – gatunek – interakcja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1998; M. Wojtak, *Gatunki prasowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004; M. Steciąg, *Informacja, wywiad, felieton: sposób istnienia tradycyjnych gatunków w radiu komercyjnym*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2006; M. Białek, *Polski reportaż radiowy. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Naukowe Scriptorium, Poznań–Opole 2010; B. Sobczak, *Wywiad telewizyjny na żywo. Charakterystyka gatunku*, Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne, Poznań 2006; J. Szyłko-Kwas, *Wywiad telewizyjny. Cechy twórcze a norma gatunkowa*, Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013.
- 3 Por. „Gatunki wypowiedzi traktuję jako modele organizacji tekstu, czyli byty abstrakcyjne zorganizowane wewnętrznie we wzorcach obejmujących cztery płaszczyzny: a) strukturę [...]; b) aspekt poznawczy [...]; c) pragmatykę [...]; d) stylistykę [...]” (M. Wojtak, *Genologiczna analiza tekstu*, „Prace Językoznawcze UWM” 2014, z. 16(3), s. 63–64).
- 4 Por. też uwagę o gatunkach dziennikarskich: „Autor zawiera w wypowiedzi elementy formy i treści typowe dla rodzajowego i gatunkowego wzorca, a odbiorca, dekodując przekaz, jest w stanie prawidłowo odczytać sens przekazu i intencje nadawcy” (K. Wolny-Zmorzyński, A. Kozieł, *Genologia dziennikarska*, „Zeszyty Medioznawcze” 2013, nr 3, s. 29). Zob. też J. Bartmiński, *Jak opisywać gatunki mowy*, „Język a Kultura” 2012, t. 23: *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, s. 13–32.

która uwzględnia kompetencję gatunkową tyleż twórcy/twórców (tu: uczestników/aktorów wywiadu), co jego adresata i odbiorcy. Przeprowadzić wywiad może nie tylko profesjonalny dziennikarz, ale nawet dziecko. I nie jest to tylko metaforyczne powiedzenie, że robienie wywiadu jest dziecinnie proste (bo nie jest, co widać w licznych komentarzach mistrzów wywiadu⁵), ale stwierdzenie stanu rzeczy (zob. cieszące się dużą popularnością internetowe wywiady sześćioletniej Laury⁶). Z kolei odbiorca (wywiadu jako gatunku) nie potrzebuje informacji metatekstowej (*pierwszy/ostatni/ekskluzywny/szczery* itd. *wywiad z...*), by rozpoznać wywiad wśród innych tekstowych wytworów w mediach i dokonać jego kwalifikacji gatunkowej.

Model kanoniczny współczesnego wywiadu określa jego definicja. Przywołam tu tylko tę ze *Słownika terminologii medialnej*, wybierając ją jako reprezentującą stan wiedzy naukowej o gatunku (wywiadzie) i stan wiedzy profesjonalistów, ujmującą dwa znaczenia słowa w polu dziennikarskim⁷:

Wywiad – podstawowa metoda zdobywania informacji od osobowych jej źródeł przez dziennikarza [...] polegająca na zadawaniu pytań i uzyskiwaniu na nie odpowiedzi. [...] Zarejestrowany w formie pisanej, audialnej lub audiowizualnej oraz przygotowany przez odpowiednie redagowanie staje się odrębnym gatunkiem dziennikarskim [...]⁸.

Teoria genologiczna Marii Wojtak, znakomicie sprawdzająca się w przypadku gatunków prasowych, czyli tworzonych przez dziennikarzy, wskazuje potencjał realizacyjny tekstu, w tym także tekstu wywiadu:

Obserwacja gatunków z różnych obszarów logosfery pozwala wyodrębnić modelowo następujące warianty wzorca gatunkowego: a) wariant kanoniczny, czyli decydujący o tożsamości gatunku, zawierający reguły, decydujące o kształcie wszystkich aspektów wzorca (strukturalnego, poznawczego, pragmatycznego i stylistycznego), można mu nadawać status inwariantu, gdyż, jeśli w konkretnym przypadku

5 Zob. np. K. Bielas, *Wywiad*, w: *Biblia dziennikarstwa*, red. A. Skworz, A. Niziołek, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010, s. 479–489.

6 Zob. <https://www.youtube.com/watch?v=sTKAoZwLyfQ> [dostęp: 26.09.2018].

7 Por. też definicję z podręcznika akademickiego: „gatunek medialny, przyjmujący charakterystyczną postać wielu pytań i odpowiedzi, będący efektem rozmowy (rozmów) co najmniej dwóch osób, przeprowadzanej na żywo albo opracowanej na potrzeby późniejszej emisji lub publikacji [...]” (*Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 1141–1142). Zob. też http://jean-paul.desgoutte.pagesperso-orange.fr/ressources/itw/itw_morin.htm [dostęp: 26.09.2018].

8 *Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Universitas, Kraków 2006, s. 236.

(konkretnym gatunku) funkcjonuje, obejmuje najbardziej trwale składniki wzorca i stanowi obligatoryjny komponent świadomości gatunkowej członków danej wspólnoty komunikatywnej (czasem nawet dyskursywnej); b) warianty alternacyjne [...]; c) warianty adaptacyjne [...]⁹.

Współczesne wywiady zarówno realizują (powielają) model kanoniczny, jak i go modyfikują, co potwierdzają ustalenia analityczne badaczy¹⁰. Zmieniane, nadal zachowują swoją tożsamość. Wywiad ma jednak niemal dwa wieki tradycji, powstał w pierwszej połowie XIX wieku¹¹. Podawane są różne daty pojawienia się w polu medialnym (wówczas tylko prasowym) nowego gatunku, nazwanego *interview*, jednak badacze uznają jego amerykańskie korzenie. Nominację można uznać za internacjonalizm, występuje bowiem w kilku językach: esperanto: *intervjuo*, angielski¹² i francuski¹³: *interview*, niemiecki: *Interview*, włoski: *intervista*, portugalski i hiszpański: *entrevista*, rosyjski: *интервью* (*interv'ju*). Nazwa polska: wywiad wywodzi się dawnego przedrostkowego czasownika *wywieźć* (*się*)¹⁴.

Za twórcę gatunku wywiadu prasowego uważany jest James Gordon Bennett Starszy (1795–1872), który na łamach „New York Herald” 13 października 1835 roku opublikował wywiad z poczmistrzem z Buffalo. Według innych znawców przedmiotu pierwszy wywiad przeprowadził i opublikował w „New York Tribune” Horace Greeley (1811–1872), którego rozmówcą był przywódca Kościoła mormonów, Brigham Young (1801–1877). Miało to miejsce w sierpniu 1859 roku.

⁹ M. Wojtak, *Genologiczna analiza...*, s. 64.

¹⁰ Zob. np. M. Kita, *Śmierć wywiadu? Gatunek w ponowoczesnej Polsce*, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 4: *Gatunek a komunikacja społeczna*, red. D. Ostaszewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 201–213; M. Wojtak, *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008; M. Ślawska, *Formy dialogu w gatunkach prasowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.

¹¹ Badania nad ewolucją gatunku mieszczą się w ramach genologii historycznej. Tak ją charakteryzuje Maria Wojtak: „Prymarny przedmiot badań omawianego nurtu genologii [historycznej] stanowią gatunki wypowiedzi analizowane w perspektywie historycznej [...]. Dla badacza zjawisk historycznych ważne są następujące kwestie: 1) pochodzenie (w tym wypadku gatunków), 2) procesy krystalizacji ich wzorców, 3) temporalne osadzenie metamorfozy, 4) okoliczności (w tym przyczyny) przemian (zwłaszcza kontekst kulturowy, 5) charakter przeobrażeń (ewolucyjny, gwałtowny)” (M. Wojtak, *Genologia historyczna – stan, perspektywy, konteksty*, w: *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. M. Pastuch, M. Siuciak, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 81).

¹² Por. definicję słownikową: <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/interview> [dostęp: 26.09.2018].

¹³ Por. definicję słownikową: <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/interview/43894> [dostęp: 26.09.2018].

¹⁴ http://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=22177&id_znaczenia=o [dostęp: 26.09.2018].

W Europie, dokładnie w Anglii, pojawił się on dopiero w roku 1880, w prasie polskiej zaś kilka lat później.

W artykule zamierzam przyrzeć się, jak były konstruowane wywiady w pierwszym stuleciu swego istnienia, czyli skupić uwagę na ich aspekcie strukturalnym oraz pragmatycznym¹⁵. Materiału dostarcza antologia *Wywiady prasowe wszech czasów*¹⁶. Uznaję ten wybór za uzasadniony ze względu na ramy czasowe (od 1859 roku do współczesności, ostatni wywiad pochodzi z 1982 roku¹⁷), przestrzenne (prasa międzynarodowa; dostrzegalna jest dominacja perspektywy anglosaksońskiej), dobór rozmówców, status zawodowy przeprowadzających wywiad, tematykę, zróżnicowanie formalne. Nie bez znaczenia jest też to, że twórca zbioru jest czynnym dziennikarzem, choć niespecjalizującym się w wywiadzie: pisał m.in. dla „Evening Standard”, „The Guardian”, „The Observer”, „The Independent on Sunday”, „Esquire”, „GQ” i „Vanity Fair”¹⁸ (tam znajdziemy wybór jego publikacji dziennikarskich).

Wywiady były prowadzone przez dziennikarzy i przez pisarzy (np.: Rudyarda Kiplinga, wówczas młodego dziennikarza, Oscara Wilde’a, Herberta G. Wellsa). Przeprowadzano je z postaciami, które zdefiniowały wieki XIX i XX, kształtowały historię, porywały masy – to jest zgodne z definicyjnymi właściwościami tej kategorii uczestników wywiadu. Są więc artyści, filmowcy, aktorzy, literaci, ludzie nauki, wynalazcy, przestępcy, (*last but not least*) politycy; to ci, którzy mają władzę nad historią, porywają tłumy, przyciągają uwagę mediów. Ważne stają się nie tylko słowa postaci, ale także zaplecze wywiadu: okoliczności, wygląd, wrażenia dziennikarza. W tomie „usłyszymy” i „zobaczymy”, co mówią, jak mówią, jacy są (sami się prezentują, ale i czytelnik tworzy sobie obraz na podstawie słów) Otto Leopold von Bismarck, Woodrow Wilson, Georges Clemenceau, Adolf Hitler, Benito Mussolini, Józef Stalin, David Lloyd George, Mahatma Gandhi, Nikita Chruszczow, John F. Kennedy, Mao Zedong, Margaret Thatcher. Wywiady z takimi postaciami historii same stają się faktami historycznymi¹⁹. Tak było np. z rozmowami Oria-

15 Zgodnie z postulatami sformułowanym przez M. Wojtak: „Genologia historyczna bada teksty usytuowane w określonym horyzoncie czasowym, opisując zarazem różnorodnie skonfigurowane konteksty, co pozwoli odtwarzać zarówno historyczne stany konkretnych gatunków, jak i charakteryzować ich dzieje” (M. Wojtak, *Genologia historyczna...*, s. 82). Por. też H.L. Andersen, *L'interview comme genre médiatique: sous-catégories pragmatiques et leurs traits linguistiques caractéristiques*, w: *Le français parlé des médias*, eds. M. Broth et al., Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm 2007, s.153–172.

16 *Wywiady prasowe wszech czasów. Antologia*, wybór i opr. Ch. Silvester, przeł. M. Słysz, K. Obłucki, Iskry, Warszawa 2005. Cytowane wywiady pochodzą z tego zbioru.

17 W artykule cezurę końcową wyznacza 1939 rok, początek II wojny światowej.

18 <http://christophersilvester.com/about.html> [dostęp: 26.09.2018].

19 Warto tu wspomnieć o Kazimierzu Smogorzewskim (1896–1992), jedynym Polaku, który przeprowadził wywiad z Adolfem Hitlerem. Rozmowa ukazała się na czołówce „Gazety Polskiej”

ny Fallaci (1929–2006) z m.in. Henrym Kissingerem, szachem Iranu, ajatollahem Chomeinim, Willym Brandtem, Deng Xiaopingiem, Arielem Szaronem, Lechem Wałęsą, pułkownikiem Muammarem al-Kadafim, Zulfikarem Ali Bhutto, Jasirem Arafatem, Indirą Gandhi, Goldą Meir²⁰ czy Teresy Torańskiej (1944–2013) z komunistycznymi dygnitarzami okresu Polski Ludowej, sprawującymi władzę w latach 40. i 50. XX wieku²¹. Wchodzą też w historię dziennikarstwa, dokumentując jego wymiar jako czwartej władzy, pozycji, jaką zdobyły media w społeczeństwach demokratycznych: „Media mają służyć rządzonemu, nie rządzącemu” – takie słowa padają w filmie Stevena Spielberga *Czwarta władza* (*The Post*, 2017).

Dwa wywiady uznawane za pierwowzory są rozmowami dziennikarzy z ważnymi postaciami: z poczmistrzem i z przywódcą religijnym, choć zasięg ich oddziaływania nie jest porównywalny. Listonosz jako dostarczyciel informacji w skali prywatnej był postacią cenioną przez lokalną społeczność, a lider ruchu mormonów dla wyznawców był postacią charyzmatyczną. Zatem już u początków gatunku jako rozmówców wybierano osoby ważne i ciekawe, które mają coś do powiedzenia na jakiś temat, w jakiejś sprawie.

Analiza dotyczy nie tylko aspektów pragmatycznych wywiadu – nie uległy one większym zmianom. Lektura tekstów wywiadów dziewiętnastowiecznych i dwudziestowiecznych (z pierwszej połowy wieku) unaocznia, że w ich realizacji zmiany zachodziły na poziomie strukturalnym. Na czym one polegają?

Odnosić na początku trzeba to, że wywiad jako rozmowa zasadniczo już od początku przyjął układ dialogu dwóch osób o określonych rolach społecznych: dziennikarz lub osoba pełniąca taką funkcję, reprezentant pisma, które będzie publikować zapis rozmowy, i osoba, która jest uznana za na tyle ciekawą, żeby jej poglądy przedstawić czytelnikom, publikując jej własne słowa.

Przyjrzyjmy się bliżej pierwowzorowi²² wywiadu, który został opublikowany 20 sierpnia 1859 roku w „New York Tribune”²³. Przeprowadzający go to Horace Greeley, dziennikarz, wydawca prasowy, który w 1841 roku założył „New York Tribune”²⁴, wcześniej zecer, ale także polityk, kongresmen, o wyrazistych poglądach:

26 stycznia 1935 roku. Zob. więcej: <http://www.polskatimes.pl/artukul/3690220,jedyny-polski-wywiad-z-adolfem-hitlerem-dziennikarski-sukces,2,id,t,sa.html> [dostęp: 26.09.2018], zob. też <https://www.focus.pl/artukul/jak-sie-robi-wywiad-z-hitlerem?page=2> [dostęp: 26.09.2018].

20 Zob. O. Fallaci, *Wywiad z historią*, przekł. A. Czepnik, A. Osmólska-Mętrak, J. Ugniewska, Świat Książki, Warszawa 2016.

21 Zob. T. Torańska, *Oni*, Aneks, Londyn 1985. Zob. też R. Grzela, *Podwójne życie reporterki. Fallaci. Torańska*, Prószyński i s-ka, Warszawa 2017.

22 W znaczeniu bliskim strukturalnemu, ‘coś, co stało się wzorem do stworzenia czegoś innego’, http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=1331&id_znaczenia=5066930&l=21&ind=0 [dostęp: 26.09.2018].

23 Ten wywiad rozpoczyna analizowany tom.

24 Przez następne trzy dekady Greeley redagował gazetę, która wywarła głęboki wpływ na krajową debatę. Dominującym problemem politycznym dnia była oczywiście niewola, którą Greeley

aboliconista²⁵. Dzięki pomocy przyjaciela spotyka się z Brighamem Youngiem, politykiem i przewodniczącym Kościoła mormonów²⁶, nazywanym „amerykańskim Mojżeszem”. Po opisanu początku spotkania, z typowym modulem *small talk*, dziennikarz wyjaśnił cel rozmowy:

[...] oświadczyłem, że przyszedłem, by zdobyć pełniejszą wiedzę na temat doktryny i organizacji Kościoła mormońskiego, i chciałem zadać kilka pytań bezpośrednio dotyczących tych zagadnień, jeśli oczywiście nikt nie będzie miał nic przeciwko temu. Przewodniczący Young wyraził gotowość udzielenia odpowiedzi na stosowne pytania, a nasza rozmowa miała następujący przebieg: [...] ²⁷.

Po tej części narracyjnej następuje zapis dialogu, czyli następujących po sobie wypowiedzi obu uczestników w mowie niezależnej, powiązanych semantycznie. Dziennikarz swoje wypowiedzi – zgodnie z wcześniejszą zapowiedzią – formułuje jako pytania, czasem są to także akty mowy o intencji inicjującej wypowiedź rozmówcy. Przewodniczący udziela odpowiedzi, wyjaśnia.

Współczesny czytelnik może zadać sobie pytanie o techniczne aspekty rozmowy: jak jest możliwy zapis długiej rozmowy bez wsparcia sprzętem rejestrującym. Czy dziennikarz notował rozmowę? – o ołówku i notatniku jako ważnych narzędziach pracy dziennikarza pisał Ryszard Kapuściński²⁸, w każdym poradniku warsztatu dziennikarskiego jest mowa o zapleczu technicznym rozmowy, mającym dawać gwarancję prawdziwości słów rozmówców²⁹. Greeley tak wyjaśnia odbiorcom swój sposób pracy:

Tak się przedstawia niemal dosłownie, jak to zapamiętałem, główny zrąb prawie dwugodzinnego spotkania, podczas którego padło wiele przypadkowych uwag, niewartych odnotowania, nawet jeśli utkwiły mi w pamięci i mógłbym je tu przytoczyć, lub takich, które zacytowałem fragmentarycznie. Niemniej, ponieważ przewodniczący Young jest głównym duchownym Kościoła mormońskiego i to on grał najważniejszą rolę w tej rozmowie, postanowiłem przedstawić je w formie dialogu z moimi

stanowczo i zdecydowanie potępiał, <https://www.thoughtco.com/horace-greeley-1773640> [dostęp: 26.09.2018].

²⁵ <https://www.britannica.com/biography/Horace-Greeley> [dostęp: 26.09.2018].

²⁶ <https://www.britannica.com/biography/Brigham-Young> [dostęp: 26.09.2018].

²⁷ *Wywiady prasowe...*, s. 7.

²⁸ R. Kapuściński, *Autoportret reportera*, wybór i wstęp K. Strączek, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003.

²⁹ W wywiadzie z 1912 roku z Guglielmo Marconim przeprowadzonym przez Kate Carew, specjalistkę od wywiadów, jest już mowa o urządzeniu rejestrującym dźwięk: „Czekał [Marconi] odprężony, aż zainstaluje urządzenie do przeprowadzania wywiadów na przygotowanym stanowisku [...]” (*Wywiady prasowe...*, s. 126).

uwagami i pytaniami, na które on odpowiadał. [...] Brigham Young mówił [...] zaś chętnie, nie zawsze poprawnie gramatycznie, ale bez jakiegokolwiek chęci ukrycia czegokolwiek i nie odrzucał żadnego mojego pytania jako impertynenckiego. [...] Jeśli nawet mam jakieś uwagi krytyczne wobec mormonizmu, zachowam je do oddzielnego artykułu, postanowiłem bowiem, że tu przedstawię w pełni i bezstronnie doktrynę i organizację, wyrażone słowami mormońskiego proroka, tak jak je zapamiętałem³⁰.

Ten tekst ma postać strukturalną, do jakiej przyzwyczaił się współczesny odbiorca wywiadu. Akcentuje też zadania dziennikarza i jego postawę profesjonalną: bezstronność, obiektywizm (aspekt poznawczy). Wywiad Greeleya staje się zatem pierwowzorem gatunku dziennikarskiego jako tekst, który można uznać za 'pierwotny wzór, według którego coś się tworzy'³¹. Następcy Greeleya wzorowali się na przeprowadzonej przez niego rozmowie i schemat przetrwał do dziś. Dodam, że wzorcowo zachował się także rozmówca dziennikarza, traktując jego pytania z pełną powagą, odpowiadając na nie z najlepszą wolą, bez uciekania się do uników.

Podobny kształt strukturalny ma rozmowa z Karolem Marksem (1818–1883) z 1871 roku³². Tu także po oddaniu przebiegu rozmowy w mowie niezależnej dziennikarz dodaje na zakończenie komentarz: „Przedstawiłem tu główne punkty mojej rozmowy z tym godnym uwagi człowiekiem, tak jak je zapamiętałem. Państwu zostawiam wyciągnięcie własnych wniosków”³³. Ale schemat wywiadu jako ciągu wymian werbalnych połączonych z zaprezentowaną przez dziennikarza sylwetką rozmówcy i fakultatywnym (zasadniczo skrótowym) opisem sytuacji rozmowy nie był jedynym typem realizacji wywiadu w XIX wieku. Być może wynikało to z poszukiwania formy dla przekazania odbiorcy treści i przebiegu rozmowy z ciekawą osobą.

Młody dziennikarz, Rudyard Kipling (1865–1936), późniejszy sławny pisarz, ma przeprowadzić wywiad z Markiem Twainem (1835–1910), twórcą, którego podziwiał, czemu daje wyraz w tekście: „Ja jednak tego przedpołudnia widziałem się z Markiem Twainem, uścisnąłem mu rękę, wypaliłem w jego towarzystwie cygaro – nie, nawet dwa – i rozmawiałem z nim ponad dwie godziny!”³⁴. Najpierw musimy przeczytać reporterską (a może nawet literacką) opowieść o poszukiwaniu wielkiego pisarza. Samo spotkanie już zauroczyło dwudziestoczteroletniego dziennikarza przybyłego z Indii, który z trudem skupia się na słowach idola. Wreszcie czytelnik po dłuższej sekwencji opisu poszukiwań literata i stanu

³⁰ Tamże, s. 12–13.

³¹ <https://sjp.pwn.pl/sjp/pierwowzor;2500012.html> [dostęp: 26.09.2018].

³² I wiele innych wywiadów z antologii.

³³ *Wywiady prasowe...*, s. 23.

³⁴ Tamże, s. 33.

emocjonalnego żurnalisty otrzymuje zapis rozmowy³⁵, w której zdecydowanie dominuje udzielający wywiadu, zarówno pod względem tematycznym, jak i ilościowym. Pojawiają się w tej relacji nie tylko przytoczone słowa dziennikarza i uznanego pisarza – czasem w mowie niezależnej, czasem z użyciem mowy zależnej, ale też informacje oddziennikarskie dotyczące własnych wrażeń, odczuć, pokazujące zachowania Twaina. Kipling, zachwycony możliwością spotkania („Mówił dalej, a ja słuchałem uniżenie”³⁶), po rozmowie odczuwa niedosyt: „Gdy znalazłem się za drzwiami, zapragnąłem wrócić i zadać mu jeszcze wiele pytań – teraz bez trudu przyszły mi do głowy, ale czas, który mi poświęcił, już się skończył”³⁷.

W tej realizacji wywiadu – literackiej, wystylizowanej – przekazane są wypowiedzi udzielającego wywiadu, w różnych trybach: cytatu i omówienia, ale bardzo mocno zaznacza się też osoba i osobowość dziennikarza, który przedstawia się retorycznie jako pokorny wielbiciel³⁸, co nie oznacza wycofania się w cień³⁹. W rozmowie inicjatywa spoczywa po stronie Twaina, w relacji ze spotkaniem, które zaowocowało wywiadem, natomiast dominuje *ja* dziennikarskie Kiplinga.

Wywiad z Twainem – tak jest ten tekst kwalifikowany – bliski jest reportażowi, czyli gatunkowi pogranicznemu mieszczącemu się na styku publicystyki, literatury faktu i literatury pięknej. Dziennikarz przedstawia tu rzeczywiste zdarzenie i towarzyszące mu okoliczności. Opowiada o zdarzeniach, których był uczestnikiem: to poszukiwania wielkiego pisarza i spotkanie z nim. Czasem oddaje głos pisarzowi, ale to on prowadzi narrację, choć w tym wypadku nie steruje rozmową⁴⁰.

Przyczyną wyboru takiej formy strukturalnej może być to, że wywiad odbywał się w początkowym okresie swojego istnienia w prasie jako samodzielnego gatunku, kiedy wykształcał się i krystalizował się jego schemat/wzorzec. Drugą przyczyną mogło być to, że dziennikarz w owym czasie (lata 80. XIX wieku) był osobą do

35 „Mniej więcej w tym momencie dotarło do mnie, że wypowiada się na temat praw autorskich. Posłuchajcie słów wyroczni, przekazywanych przez niegodnego pośrednika” (tamże, s. 36).

36 Tamże, s. 42.

37 Tamże.

38 To jedna z ról, jaką dziennikarz przyjmuje jako prowadzący wywiad; wśród nich znajdują się też m.in. role: ucznia, petenta, lustra, prokuratora, eksperta, partnera. Dziennikarz może występować konsekwentnie w wybranej roli – jak czyni to Kipling, ale może je w toku rozmowy zmieniać. Zob. np. *Słownik rodzajów...*, s. 1142.

39 Wiele lat później Mark Twain oceniał wywiad i dziennikarza, który stał się znanym pisarzem, <https://whisperinggums.com/2010/04/22/rudyard-kipling-an-interview-with-mark-twain/> [dostęp: 26.09.2018].

40 Technikę relacjonowania, komentowania i oceniania słów udzielającego wywiad widać wyraźnie np. w wywiadzie z Lwem Tołstojem (1828–1910), przeprowadzonym przez Harolda Wilsona, korespondenta „The Manchester Guardian” w Petersburgu w 1905 roku, zob. *Wywiady prasowe...*, s. 112–113.

wszystkiego, bez specjalizacji w zakresie czynności dziennikarskich, w tym gatunków dziennikarskich⁴¹.

Kilka lat później (w 1892 roku) Kipling staje po drugiej stronie układu komunikacyjnego w wywiadzie: to z nim przeprowadza się wywiad. Przypomnijmy: wywiad to interakcja o charakterze kooperacyjnym, w której obie strony mają swoje prerogatywy tekstowe/tekstotwórcze. Godząc się na wywiad, przyjmują pewne zasady w planie komunikacyjnym. Kipling zostaje zaskoczony przez dziennikarza na drodze. I od razu wyraża swoje stanowisko w kwestii udzielania wywiadów:

– Nie udzielam wywiadów, to zbrodnia. Nigdy nie udzieliłem żadnego wywiadu. I nie udzielię. Ma pan nie większe prawo zatrzymywać mnie w tym celu na drodze niż rozbójnik. To akt przemocy atakować kogoś w miejscu publicznym. A nawet coś gorszego. Jeśli chce mi pan zadać jakieś pytanie, proszę przekazać mi je w domu na piśmie. – Mówiąc to, oddalił się⁴².

Dziennikarz spełnia to zalecenie. Do spotkania dochodzi w domu pisarza, w jego czasie Kipling podtrzymuje swoje negatywne stanowisko wobec wywiadu i szerzej: wobec prasy i dziennikarstwa amerykańskiego, co dziennikarz relacjonuje, przytaczając wypowiedzi swoje i pisarza, jakie padły w toku interakcji. Dziennikarz, mający do wykonania swoje zadanie redakcyjne, na zakończenie rozmowy pyta: „Co więc z jego wypowiedzi mogę zacytować?”⁴³ i słyszy:

– A niech pan pisze, co chce. Proszę dać upust wyobraźni. Niech pan to rozwodni i wsadzi na ostatnie kolumny niedzielного wydania gazety. Ludzie zaleją to poranną kawą, tak jak i inne wypociny; tylko takie rzeczy się teraz drukuje. Niech pan napisze, że jestem gburem; chcę, żeby ludzie dowiedzieli się o tym i zostawili mnie w spokoju.

Po tych słowach odszedł i zatrzęsął drzwiami.

Pan Kipling udzielił wywiadu⁴⁴.

⁴¹ Zob. np. M. Kita, *Bel Ami – prototyp nowoczesnego dziennikarza*, w: *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, t. 3: *Tożsamość dziennikarza*, red. M. Kita, M. Ślawska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 197–238. Por. też: „W owym czasie [XIX wieku] dziennikarzem (journalist) była osoba, która zbierała informacje i sposobiała je do upublicznienia. To całkiem dobra definicja dziennikarstwa, charakteryzująca zarówno jego istotę, jak i wszystkie podstawowe funkcje, ale odnosząca się do tego zawodu w przeszłości” (B. Nierenberg, *Dziennikarstwo w XXI w. – między potrzebami społecznymi a wymogami rynku*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2014, nr 3(227), s. 34).

⁴² *Wywiady prasowe...*, s. 69. Jako kontrapunkt postawy niechętej uznać można początek rozmowy z Gilbertem Keithem Chestertonem (1874–1936) z 1912 roku (tamże, s. 135–136).

⁴³ Tamże, s. 73.

⁴⁴ Tamże, s. 73–74.

Mimo niechęci do udzielania wywiadów Kipling rozmawiał z dziennikarzem. Co więcej, dał mu pełną swobodę, co z rozmowy może zostać upublicznione⁴⁵. Dziennikarz z tej możliwości skorzystał: powstał wywiad na temat: nie udzielam wywiadów.

Zakończenie

Liczący dwa wieki wywiad dziennikarski, który narodził się w prasie i jest typowym gatunkiem prasowym (autochtonicznym), potem wraz z rozwojem mediów masowych bez przeszkód wkracza w ich pole, także w pole nowych mediów. Już pierwsze egzemplarze miały postać i formę dialogu dwóch osób o określonych właściwościach pragmatycznych: dziennikarza i osoby uznanej za wartą/godną tego, by rozmowę z nią opublikować na łamach gazety. Struktura wywiadu odpowiada budowie rozmowy, która konstruowana jest z wymian werbalnych. Taka realizacja płaszczyzny strukturalnej jest uznawana za cechę, która wchodzi w skład modelu kanonicznego wywiadu.

Obok wywiadu będącego zapisem rozmowy (z ewentualną niewielką liczbą informacji oddziennikarskiej o charakterze didaskaliów) powstawały równolegle wywiady z obecnością składnika narracyjnego: jedne wywiady są bardziej narracyjne, inne mniej. Narracja prowadzona jest przez dziennikarza, z jego punktu widzenia. Taka formuła wywiadu zbliża tekst do reportażu⁴⁶. W owym czasie model kanoniczny nie był jeszcze ukształtowany, wobec czego nie można tu mówić o jakiejś realizacji wariantowej.

Jeśli uznać, że gatunki mowy są względnie trwałymi pod względem tematycznym, kompozycyjnym, stylistycznym i pragmatycznym wzorcami wypowiedzi, wywiad, rozpatrywany w płaszczyźnie synchronicznej (tu: wywiad współczesny), jak i diachronicznej, ewolucyjnej, jest znakomitą przykładem tej kategorii genologicznej w mediach masowych.

⁴⁵ Komentarz do treści wywiadu wypowiada też Zygmunt Freud (1856–1939) na koniec rozmowy z 1930 roku (tamże, s. 169).

⁴⁶ Eksperymentowanie z formą wywiadu jest nadal praktykowane. Zob. m.in. M. Ślawska, *O relacjach międzygatunkowych w prasie*, w: *Linguarum Silva*, t. 2: *Słowo – znaczenie – relacja w języku i w tekście*, red. B. Mitrenga, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 161–174.

Bibliografia

- Andersen H.L., *L'interview comme genre médiatique: sous-catégories pragmatiques et leurs traits linguistiques caractéristiques*, w: *Le français parlé des médias*, red. M. Broth et al., Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm 2007, s. 153–172.
- Bartmiński J., *Jak opisywać gatunki mowy*, „Język a Kultura” 2012, t. 23: *Akty i gatunki mowy w perspektywie kulturowej*, red. A. Burzyńska-Kamieniecka, s. 13–32.
- Białek M., *Polski reportaż radiowy. Wybrane zagadnienia*, Wydawnictwo Naukowe Scriptorium, Poznań–Opole 2010.
- Bielas K., *Wywiad*, w: *Biblia dziennikarstwa*, red. A. Skworz, A. Niziołek, Wydawnictwo Znak, Kraków 2010, s. 479–489.
- Fallaci O., *Wywiad z historią*, przekł. A. Czepnik, A. Osmólska-Mętrak, J. Ugniewska, Świat Książki, Warszawa 2016.
- Grzela R., *Podwójne życie reporterki. Fallaci. Torańska, Prószyński i s-ka*, Warszawa 2017.
- Kapuściński R., *Autoportret reportera*, wybór i wstęp K. Strączek, Wydawnictwo Znak, Kraków 2003.
- Kita M., *Bel Ami – prototyp nowoczesnego dziennikarza*, w: *Transdyscyplinarność badań nad komunikacją medialną*, t. 3: *Tożsamość dziennikarza*, red. M. Kita, M. Ślawska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 197–238.
- Kita M., *Śmierć wywiadu? Gatunek w ponowoczesnej Polsce*, w: *Gatunki mowy i ich ewolucja*, t. 4: *Gatunek a komunikacja społeczna*, red. D. Ostaszewska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2011, s. 201–213.
- Kita M., *Wywiad prasowy. Język – gatunek – interakcja*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 1998.
- Nierenberg B., *Dziennikarstwo w XXI w. – między potrzebami społecznymi a wymogami rynku*, „Zeszyty Naukowe KUL” 2014, nr 3(227), s. 33–43.
- Słownik rodzajów i gatunków literackich*, red. G. Gazda, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 1141–1142.
- Słownik terminologii medialnej*, red. W. Pisarek, Universitas, Kraków 2006.
- Sobczak B., *Wywiad telewizyjny na żywo. Charakterystyka gatunku*, Wydawnictwo Poznańskie Studia Polonistyczne, Poznań 2006.
- Steciąg M., *Informacja, wywiad, felieton: sposób istnienia tradycyjnych gatunków w radiu komercyjnym*, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2006.
- Szylko-Kwas J., *Wywiad telewizyjny. Cechy twórcze a norma gatunkowa*, Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2013.
- Ślawska M., *Formy dialogu w gatunkach prasowych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2014.

- Ślawska M., *O relacjach międzygatunkowych w prasie*, w: *Linguarum Silva*, t. 2: *Słowo – znaczenie – relacja w języku i w tekście*, red. B. Mitrenga, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2013, s. 161–174.
- Torańska T., *Oni*, Aneks, Londyn 1985.
- Wojtak M., *Analiza gatunków prasowych. Podręcznik dla studentów dziennikarstwa i kierunków pokrewnych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2008.
- Wojtak M., *Gatunki prasowe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin 2004.
- Wojtak M., *Genologia historyczna – stan, perspektywy, konteksty*, w: *Historia języka w XXI wieku. Stan i perspektywy*, red. M. Pastuch, M. Siuciak, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2018, s. 74–86.
- Wojtak M., *Genologiczna analiza tekstu*, „Prace Językoznawcze UWM” 2014, z. 16(3), s. 63–71.
- Wolny-Zmorzyński K., Kozieł A., *Genologia dziennikarska*, „Zeszyty Medioznawcze” 2013, nr 3, s. 23–34.
- Wywiady prasowe wszech czasów. Antologia*, wybór i opr. Ch. Silvester, przeł. M. Słysz, K. Obłucki, Iskry, Warszawa 2005.

Netografia

- <http://christophersilvester.com/about.html> [dostęp: 26.09.2018].
- http://jean-paul.desgoutte.pagesperso-orange.fr/ressources/itw/itw_morin.htm [dostęp: 26.09.2018].
- <http://www.polskatimes.pl/artukul/3690220,jedyny-polski-wywiad-z-adolfem-hitlerem-dziennikarski-sukces,2,id,t,sa.html> [dostęp: 26.09.2018].
- http://www.wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=22177&id_znaczenia=0 [dostęp: 26.09.2018].
- http://www.wsjp.pl/index.php?id_hasla=1331&id_znaczenia=5066930&l=21&ind=0 [dostęp: 26.09.2018].
- <https://sjp.pwn.pl/sjp/pierwowzor;2500012.html> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://whisperinggums.com/2010/04/22/rudyard-kipling-an-interview-with-mark-twain/> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://www.britannica.com/biography/Brigham-Young> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://www.britannica.com/biography/Horace-Greeley> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/interview> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://www.focus.pl/artukul/jak-sie-robi-wywiad-z-hitlerem?page=2> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/interview/43894> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://www.thoughtco.com/horace-greeley-1773640> [dostęp: 26.09.2018].
- <https://www.youtube.com/watch?v=sTKA0ZwLyfQ> [dostęp: 26.09.2018].

Małgorzata Kita

Wywiad w początkach swojej historii. Zmiany w realizacji gatunku

Streszczenie

Wywiad jako gatunek dziennikarski powstał w pierwszej połowie XIX w. Autorka bada, jak były konstruowane wywiady w pierwszym stuleciu swego istnienia. Materiału dostarcza antologia *Wywiady prasowe wszech czasów*, którą skonstruował Ch. Silvester. Z analizy genologicznej wynika, że już u początków gatunku jako rozmówców wybierano osoby, które mają coś do powiedzenia na jakiś temat. Pod względem struktury można uznać, że pierwsze egzemplarze miały postać i formę dialogu dwóch osób o określonych właściwościach pragmatycznych: dziennikarza i osoby uznanej za wartą tego, by rozmowę z nią opublikować na łamach gazety. Obok tej formy powstawały wywiady z obecnością składnika narracyjnego, zbliżone do formy reportażu. Autorka zastanawia się nad przyczynami podobieństwa wywiadu i reportażu.

Słowa kluczowe: wywiad, genologia historyczna, podobieństwa między wywiadem i reportażem.

An Interview in the Beginning of its History. Changes in the Form of Creating the Literary Genre

Summary

An interview as a form of journalistic genre was created in the first half of 19th century. The authoress is researching how this form was constructed in the first century of its existence. The material used in the article is based on the anthology *Press Interviews of All Times* by Ch. Silvester. Genre analysis shows that from the beginning interlocutors were people chosen on the basis of having something interesting to say on the subject. From the structural point of view one may say that first interviews had been formed as a dialogue between two people presenting pragmatic quantities:

a journalist and a person worth to be published in the newspaper. A form parallel to these were interviews with narrative element, similar to the form of report. The authoress is pointing out the similarities between interview and a report.

Keywords: interview, genre, analysis, report, differences.

Małgorzata Kita – prof. dr hab., zainteresowania naukowe: genologia lingwistyczna, stylistyka, mediolingwistyka, dyskursologia, „lawendowa lingwistyka”, nauczanie języka polskiego jako obcego. Publikuje w takich periodykach, jak: „Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego”, „Stylistyka”, „Studia Medioznawcze”, „Mediolingwistyka”, „Język a Kultura”, „Postscriptum Polonistyczne”, „Forum Lingwistyczne”. Felietonistka w „Gazecie Uniwersyteckiej UŚ”.